

Спеціалізованій раді ДФ 11.051.017
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, 0432 50 89 37

ВІДГУК

офіційного опонента Потапенка Сергія Івановича, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету про дисертацію Варецької Ольги Олегівни «Стратегії і тактики критики в політичному дискурсі Німеччини й України (інструментально-фонетичне дослідження)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія»

Вивчення тексту поданої на захист дисертації і наукових праць здобувачки, опублікованих за темою роботи, дає підстави зробити такі висновки.

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок з планами відповідних галузей наук. Нинішній етап розвитку дискурсознавства розширює наше розуміння такого складного й багатогранного феномену, як дискурс, водночас змінюючи завдання, що стоять перед дослідниками. Початкова – суто лінгвістична – дефініція дискурсу тлумачила його як текстову надбудову над синтаксичним рівнем мови. Його перехідне – комунікативне – визначення як мови у дії дозволило пояснити використання вербальних знаків у різних умовах спілкування. Сучасне розуміння дискурсу як суспільної практики висуває на перший план ідею про підпорядкованість мови екстралінгвальній діяльності людини, тобто спирається на постулат, що не мова визначає нашу активність, як то видається прибічникам комунікативного підходу, а різноманітні види екстралінгвальної практики зумовлюють її функціонування й формування. Своєю чергою, діяльнісний підхід до вивчення дискурсу відзначається поступом углиб досліджуваного феномену, пройшовши три стадії

розвитку: таксономічну, спрямовану на виокремлення найбільш загальних різновидів дискурсу, як-то медійний, рекламний, художній тощо; аналітичну, пов'язану з диференціацією дискурсивних конститuentів, які включають учасників, канали зв'язку, тематику, вербальні й невербальні коди тощо; конвергентну, зосереджену на вивченні складних утворень, сформованих внаслідок синтезу первинних дискурсів і їх складників. Саме необхідність задоволення потреб конвергентної стадії розвитку дискурсознавства визначає актуальність рецензованого дисертаційного дослідження, спрямованого на з'ясування спільних і відмінних рис стратегій критики і тактик їх реалізації в німецькому й українському політичних дискурсах, які розглядаються у сув'язі з електоральним, парламентським, критичним і медійним різновидами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри германських і східних мов Міжнародного гуманітарного університету "Функціонування мовних одиниць у різноструктурних мовах", що входить до загальнонаукової університетської теми "Тенденція становлення і розвитку соціогуманітарної сфери в Україні" (номер державної реєстрації 01104000678). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету (протокол № 6 від 05 липня 2018 року).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечується достатнім обсягом проаналізованого матеріалу й доцільним використанням найсучасніших методів.

Загальний корпус мовного матеріалу дослідження складається з 1000 критичних дискурсивних фрагментів відеозаписів різножанрових політичних виступів німецьких і українських політиків.

Доцільністю відзначається використання спеціальних лінгвістичних методів: зіставного / контрастивного – задля двобічного зіставлення стратегій і тактик критики в політичних дискурсах Німеччини й України; етнопрагматичного аналізу – задля виявлення специфіки застосування

вербальних і паравербальних засобів оформлення критики в німецькому й українському політичних дискурсах; контент-аналізу – задля встановлення дискурсивних домінант критичних виступів політиків двох країн і виявлення контрастів на тлі спільних прагматичних функцій критичних висловлювань; ідентифікаційного аналізу – задля текстової локалізації критики в політичному виступі й визначення її форм і змісту; інструментально-комп'ютерного аналізу – задля обробки відео й аудіо матеріалів та анотації просодичних і кінесичних засобів оформлення критики в німецькому й українському політичних дискурсах із залученням програмного пакету відео- й аудіосигналу Sound Forge 11.0., застосованого для інструментальної обробки відеофрагментів загальним обсягом звучання 100 хвилин, і програми для анотації аудіо- або відеозаписів ELAN 5.4., використаної для анотації жестів, що супроводжують мовлення в критичних дискурсивних фрагментах; статистичних методів – задля перевірки розподілу даних за вибірками, достатності їх обсягів і встановлення кореляцій між просодичними й кінесичними параметрами оформлення критичних висловлювань двома віддаленоспорідненими мовами: німецькою та українською.

Дисертація має достатній список джерел опрацьованої наукової літератури, який складається з 316 позицій, із них 170 – іноземними мовами, а також 83 джерел ілюстративного матеріалу.

Наукова новизна отриманих результатів передусім полягає у виокремленні стратегій і тактик критики, їх різновидів, форм і функцій у німецькомовному й українськомовному політичних дискурсах. Доведено, що стратегія критики як комунікативна модель узагальненої дії політика-мовця, підпорядкована певній меті, має дві форми: конструктивну й деструктивну. Тактику критики потрактовано як комунікативну модель конкретної дії політика-мовця, підпорядкованої певній стратегії. Уперше виокремлено два різновиди тактик: конструктивні, які дозволяють політичним опонентам прийти до консенсусу й покращити взаєморозуміння внаслідок дискусії, розбору помилок, аналізу їх причин, та деструктивні, спрямовані на дискредитацію

політичних опонентів через докір, засудження, образу, розгром, що створюють ефект їх звинувачування у порушенні норм, демонструють непрофесійність і некомпетентність.

Рецензована праця пропонує нову класифікацію лексико-синтаксичних засобів вербалізації стратегій експліцитної та імпліцитної критики, а також просодико-кінесичних засобів реалізації стратегій конструктивної й деструктивної критики в німецькому й українському політичних дискурсах. Показано, що засоби вербалізації стратегії експліцитної критики розкривають помилки, недоліки, несприятливі або негативні якості опонента, несхвальні результати політики, некоректні дії, осудливу реакцію на критику, порушення меж у діях опонента, образу. Виявлено, що засоби вербалізації стратегії імпліцитної критики представлені тропами, стилістичними фігурами, афоризмами й фразеологізмами. Засоби оформлення стратегій конструктивної й деструктивної критики вперше поділено на просодичні, що включають паузацію, темп мовлення, динамічні й тональні емпізи, та кінесичні, які охоплюють рухи рук, голови, тіла, міміку, що супроводжують мовлення політиків.

Встановлено, що деструктивна критика обмежена лише однією семантичною умовою, яка передбачає виявлення помилок, за відсутності іншої семантичної умови, закріпленої в прототиповому сценарії критики, – усунення помилок. До спільних просодико-кінесичних засобів оформлення політиками обох країн стратегій конструктивної й деструктивної критики зараховано тонально-динамічні емпізи на вербальних експлікатах критики й мовленневосупровідні жести, що їх акцентують.

Проведене зіставлення конструктивних тактик критики політиків Німеччини й України під час передвиборчих дебатів засвідчило, що характерною конструктивною тактикою критики для німецьких державних діячів є розбір помилок, який рідко використовується вітчизняними політиками. Зіставлення деструктивних тактик критики, задіяних під час електоральних дебатів політиків у Німеччині й Україні, виявило, що у

вітчизняному політичному дискурсі поширені деструктивні тактики засудження й образи, хоча в німецькому політичному дискурсі домінує тактика критики у формі докору.

Зіставний аудіовізуальний аналіз уперше засвідчив, що відмінною рисою паравербального оформлення критики в промовах українських політиків є використання імпульсивних рухів голови, тіла, однієї чи обох рук, хоча державні діячі Німеччини застосовують менш активний паравербальний апарат, приділяючи більше уваги омовленню критичної оцінки. Результати зіставного аналізу свідчать, що універсальність критики в німецькому й українському передвиборчих дискурсах пов'язана зі стратегічним рівнем комунікації і поділом на конструктивну й деструктивну стратегії критики, а етноспецифіка німецького й українського політичного критисайзингу відображається на власне тактичному рівні.

Уперше в науковий обіг у вітчизняній дискурсології уведено поняття політичного критисайзингу, який визначається як набір стратегій і тактик критики, спрямований на маніпулювання думкою оппонента.

Наукове і практичне значення отриманих результатів ґрунтується на тому, що в дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове розв'язання наукової проблеми, пов'язаної зі з'ясуванням спільних і відмінних рис реалізації стратегій і тактик критики в німецькому й українському політичних дискурсах.

Положення дисертації можуть бути використані при визначенні подібності й відмінності критики, здійсненої не лише політичними лінгвоперсонами Німеччини й України, а й у політичних дискурсах інших країн; при викладанні курсів зіставного мовознавства (розділи "Теорія мовних універсалій", "Методика зіставного аналізу інтонаційних систем"), теорії міжкультурної комунікації (розділи "Типологія міжкультурної комунікації"), контрастивної лінгвістики (розділи "Контрастивний опис мови", "Контрастивна фонетика", "Типи просодичних універсалій та унікалій"), у спецкурсах з політичної лінгвістики, контрастивної дискурсології, порівняльної типології

німецької та української мов, практичної риторики, а також під час підготовки кваліфікаційних праць студентів, магістрантів та аспірантів філологічних спеціальностей.

Апробація результатів дослідження. Робота має достатню апробацію на дванадцяти науково-практичних конференціях, із них вісім – міжнародних, дві з яких відбулися за кордоном: в Італії та Румунії.

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно відбиті у 18 одноосібних статтях, 5 із яких – у вітчизняних фахових журналах, 1 – в періодичному науковому виданні іншої держави, що входить до Європейського Союзу; а 12 праць – в інших наукових виданнях.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про дотримання вимог академічної доброчесності. Дисертаційна робота містить коректні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень відомостей інших дослідників; дисертантка дотримується вимог законодавства про авторське право і суміжні права, а також надає достовірну інформацію про методики та результати дослідження, джерела використаної інформації.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана з дотриманням вимог сучасного українського ділового й наукового мовлення. Наукові положення, концепції й пропозиції викладені грамотно, чітко і послідовно.

Окремі побажання щодо змісту дисертації здебільшого стосуються термінології, задіяної в роботі.

1. У рецензованій праці критика детально розглядається в аспекті епістемології як об'єкт досліджень різних гуманітарних галузей, зокрема філософії, соціології, політології, риторики, педагогіки, лінгвістики, конфліктології і контрастивних дискурсивних студій, та в ракурсі онтології як жанр усної комунікації, феномен, набір комунікативних стратегій і тактик. Епістемологічний ракурс глибоко розкритий в роботі, проте в опонента залишається відчуття невизначеності стосовно онтологічного співвідношення

критики як жанру, феномену й набору комунікативних стратегій і тактик, що бажано більш детально пояснити під час захисту. До того ж, не впевнений, що критику можна розглядати лише як усний жанр.

2. На мою думку, більш детального обґрунтування потребує зарахування до паравербальних голосових засобів гучності, темпу, тембру, мелодики, паузації (с. 68), які, як вважає дисертантка, привносять в усне мовлення додаткове значення й мають етнокультурну специфіку. Мої сумніви викликані тим, що, з одного боку, вказані засоби беруть безпосередню участь в структуруванні мовлення й передачі певних смислів, а з іншого, про їх усталеність як саме лінгвістичних термінів свідчить їх входження до лінгвістичних термінологічних словників, див. напр., Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. К., 2001. Натомість, тлумачення терміну “проксеміка” відсутнє в названому словнику, що дає підстави погодитися з дисертанткою стосовно зарахування позначуваного феномену до паравербальних засобів. Можливо, у руслі сучасних теорій категоризації є сенс пов'язати різні засоби, які розглядаються в роботі як паравербальні, з ближньою та дальньою периферіями мовознавства? Побіжно зауважу, що уточнення потребує термін “паравербальний рівень”, адже в дисертації не сказано, до складу якої системи той рівень входить.

3. У роботі розглянута ціла низка різновидів дискурсу – політичний, критичний, електоральний, медійний, парламентський. Бажано пояснити, яким чином вони взаємодіють між собою, а останній – з парламентським локусом електорального дискурсу. Видається, що додаткового розтлумачення потребує використання терміну “німецький і український політичний дискурс” у формі однини: чи дисертантка має на увазі, що ці два різновиди суспільної практики утворюють єдність, чи це данина традиції вживати цей термін у формі однини? Хоча в роботі він зустрічається й у формі множини, коли йдеться про опозитивні "МИ : ВОНИ" дискурси (с. 42).

Наведені міркування мають дискусійний характер і не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної праці. Мета дослідження досягнута, поставлені завдання виконано, робота відзначається логічністю, залучає достатній фактичний матеріал і сучасні методи аналізу, які забезпечують достовірність отриманих результатів. Авторка виявила лінгвістичну ерудицію, знання досліджуваної галузі науки й здібність до самостійного аналізу.

Висновок. Дисертація Варецької Ольги Олегівни на тему «Стратегії і тактики критики в політичному дискурсі Німеччини й України (інструментально-фонетичне дослідження)» відповідає спеціальності 035 «Філологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора філологічних наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. №167, а її авторка Варецька Ольга Олегівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний опонент:

професор кафедри англійської філології,
перекладу і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
доктор філологічних наук, професор

С.І. Потапенко

